

کرامت انسانی در مشی اخلاقی امام علی (ع) چگونه ظهور و بروز داشت؟

سیزده رجب مصادف با فرخنده میلاد مولی الموحدين علی ابن ابیطالب (ع) جانشین به حق رسول الله (ص) است؛ ولادتی که با معجزه‌های عظیم رخ داد و پروردگار از همان ابتدا نشان داد علی برگزیده خاص اوست که مشی اخلاقی متفاوتی را نیز در طول زندگانی پربارش به پیروانش عرضه کرد.

تابناک: سیزده رجب مصادف با فرخنده میلاد مولی الموحدين علی ابن ابیطالب (ع) جانشین به حق رسول الله (ص) است؛ ولادتی که با معجزه‌های عظیم رخ داد و پروردگار از همان ابتدا نشان داد علی برگزیده خاص اوست که مشی اخلاقی متفاوتی را نیز در طول زندگانی پربارش به پیروانش عرضه کرد.

از نگاه اسلام و قرآن، یکی از بدیهی‌ترین حقوق انسان، حفظ «کرامت» اوست که همه انسان‌ها و همه دین‌ها در مورد این حق اتفاق نظر دارند. کرامت، صفتی است که همه انسان‌ها را فرامی‌گیرد و جزو ماهیت انسان به شمار می‌آید؛ زیرا کرامت، یک حق خدادادی انسان است، چنان که خداوند در قرآن کریم اشاره می‌کند:

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَوَضَعْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء: 70) / ما فرزندان آدم را بسیار گرامی داشتیم و آنها را در خشکی و دریا جابه‌جا کردیم و از غذاهای پاکیزه به آنها روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری دادیم.»

هیچ «کَرَّمْنَا» شنید این آسمان که شنید این آدمی پر غمان
تاج «کَرَّمْنَا» ست بر فرق سرت طوق «أَعْطَيْنَاكَ» آویز برت

امام علی علیه السلام در این باره می‌فرماید: «وَاسْتَأْذَى اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْمَلَائِكَةُ وَدَيْعَتَهُ وَعَهْدَ وَصِيَّتِهِ فِي الْإِدْعَانِ يَالسُّجُودِ لَهُ وَالْخُشُوعِ لِكَرَمِيَّتِهِ» / خدای پاک از فرشتگان خواست تا آنچه در عهده دارند، انجام دهند و عهده را که پذیرفته‌اند، بدان وفا کنند، این گونه که بر آدم سجده کنند و او را بزرگ شمارند.»

کرامت انسانی در مشی اخلاقی امام علی (ع) چگونه ظهور و بروز داشت؟

«سجده فرشتگان در برابر انسان، فقط به خاطر کرامت وجودی انسان است؛ برای آنکه منشأ این کرامت از دید امام علی علیه السلام، همان دمیدن روح خدایی در وجود آدمی است.»

پیام متن:

1. واژه حقوق بشر، در اسلام سابقه طولانی دارد.
2. کرامت، موهبتی خدادادی به همه انسان‌هاست و همگان موظفند به آن ارج نهند.
3. سبب کرامت انسان، دمیدن روح خدایی در وجود اوست.

رفتار حاکمان با مردم

چنان که از قرآن و سنت استفاده می‌شود، حاکمان دو نوع رفتار با مردم داشتند:

1. شیوه رفتاری مبتنی بر اهانت به مردم

در این باره قرآن کریم، یکی از ویژگی‌های فرعون و فرعون صفتان را بی‌اعتنایی به کرامت انسان‌ها و برخورد اهانت‌آمیز با آنان می‌داند. خداوند در این کتاب آسمانی می‌فرماید: «قَاسَتْخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ؛ فرعون قومش را کوچک و تحقیر کرد تا از او پیروی کردند». نکته‌ای که از این آیه شریفه استفاده می‌شود، این است که فرعون ابتدا حق مسلم مردم زمان خودش؛ یعنی کرامت آنها را زیر پا نهاد و مردم را خوار کرد و آن‌گاه آنان را به اطاعتی ذلیلانه از خود وادار ساخت.

2. شیوه رفتاری مبتنی بر تکریم انسان

پیامبران و بزرگان الهی، نمونه کامل رفتار کریمانه با انسان ها هستند. این رفتار ایشان حتی شامل کسانی چون فرعون نیز می شد. برای نمونه، خداوند به موسی و هارون دستور می دهد که با او ملایم و نرم سخن بگویند: «وَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى؛ با فرعون! به نرمی سخن بگویند، شاید او فطرت خداخواهی خود را به یاد آورد یا بترسد». پیام متن:

1. برخورد تحقیرآمیز و پایمال کردن کرامت انسان، ویژگی فرعون و فرعونیان است.
2. رفتار کریمانه، حق انسان است، حتی در برخورد با دشمن خدا و پیامبر.

انواع رفتار کریمانه

رفتار مبتنی بر تکریم را از دو جهت می توان بررسی کرد:

1. رفتار کریمانه مبتنی بر روابط دینی.
2. رفتار کریمانه مبتنی بر روابط انسانی.

امام علی در روابط اجتماعی با مردم، رفتاری کریمانه با هدف بزرگ داشت انسانیت مردم داشت، نه شرایط دیگری چون دین و مذهب. ایشان در عهدنامه معروفش می فرماید:

وَ أَشْعِرُ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَ الْمَحَبَّةَ وَ اللُّطْفَ يَهُمْ وَ لَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِبًا تَعْتَمِرُ أَكْلَهُمْ، فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَحْ لَكَ فِي الدِّينِ أَوْ تَطْيِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ.

مهربانی را پوشش دل خود قرار ده و با مردم دوست و مهربان باش. مبادا مثل حیوان درنده خوبی باشی که خوردن مردم را غنیمت می شماری؛ زیرا مردم دو دسته اند: گروهی برادر دینی تو و گروهی دیگر همانند تو در آفرینش هستند.

واژه «الرّعیة»؛ (مردم) شامل مسلمان و غیرمسلمان می شود و نهی امام از اینکه حاکم نباید درنده خو باشد، به این نکته اشاره دارد که تجاوز به حقوق دیگران، انسان را از مقام انسانیت دور می کند و در ردیف حیوانات قرار می دهد.

«در این بخش از عهدنامه، سه واژه «الرحمه، المحبه، اللطف» آمده است که هر کدام، مقدمه و زمینه به وجود آمدن دیگری است». این سه رفتار انسانی، حافظ کرامت مردم خواهد شد و «رفتار کریمانه مبتنی بر روابط انسانی، می تواند مبنای حقوقی در مناسبات سیاسی دولت و مردم نیز قرار گیرد.» حتی به قانون و آیین نامه اداری تبدیل شود. نکته دیگر آنکه تفاوت رفتار و روابط اجتماعی حکومت اسلامی با دیگر حکومت ها در اصلاح بینش و نگرش مردم است؛ یعنی حکومت دینی افزون بر اینکه وظایف مشخص شده همه حکومت ها را انجام می دهد، یک قدم بیشتر بر می دارد و «زمینه های اصلاح مردم را فراهم می سازد.» فراهم کردن زمینه های اصلاح، مقدمه ایجاد و حفظ کرامت انسانی است و اصلاح نیز موضوعی فراگیر و شامل همه انسان هاست. پیام متن:

1. رفتار کریمانه حضرت علی علیه السلام، شامل همه مردم مسلمان و غیر مسلمان می شود.
2. تفاوت اصلی حکومت اسلامی با دیگر حکومت ها، در اصلاح فراگیر و همه جانبه مردم است.

رفتار کریمانه امام علی علیه السلام با مردم بر اساس روابط و شأن انسانی

توجه به کرامت انسانی و حفظ آن، در تمام رفتارهای حضرت علی علیه السلام موج می زند. چند نمونه را در این باره از ایشان نقل می کنیم:

1. امام علی علیه السلام وقتی از جنگ صفین به کوفه باز می گشت، به قبیله ای از بنی همدان برخورد کرد. حرب بن

شر حبیل که از بزرگان قوم خود بود نزد حضرت علی علیه السلام آمد. سپس پیاده به دنبال امام راه افتاد، در حالی که امام سواره بود. امام علی علیه السلام فرمود: «بازگرد که پیاده رفتن چون تویی با چون من، موجب فریفته شدن والی و خوار شدن انسان مؤمن است».

2. وقتی امام علی علیه السلام به شهر انبار وارد شد، مردم شهر از مرکب های خود پیاده شدند و پیشاپیش امام دویدند. امام با عصبانیت فرمود: این چه کاری است که انجام می دهید؟ گفتند: یکی از عادت های ماست که به وسیله آن، حاکمان خود را گرامی می داریم. امام فرمود: وَ اللّٰهِ مَا يَنْتَفِعُ بِهَذَا اُمْرًا كَمْ وَ اِتَّكُمُ لَتَشُقُّوْنَ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ فِى دُنْيَاكُمْ وَ تَشُقُّوْنَ يَه فِى اٰخِرَتِكُمْ وَ مَا اَحْسَرَ الْمَشَقَّةَ وَّرَاءَهَا الْعِقَابُ وَ اَرْبَحَ الدَّعَاةَ مَعَهَا الْاِمَانُ مِنَ النَّارِ.

به خدا قسم، امیران شما از این کار چه سودی می برند؟ (سودی نمی برند) شما خودتان را در دنیایان و آخرتتان به زحمت می اندازید. و چه زیان بار است، زحمتی که به دنبالش عذاب باشد و چه سودمند است، آسایشی که به همراه دوری از آتش باشد.

3. یکی دیگر از نمونه های رفتاری امام در این باره، رفتار علی علیه السلام با مردی از اهل کتاب است. امام علی علیه السلام در زمان خلافت خویش، با مردی از اهل کتاب هم سفر شد. آن مرد که امام علی علیه السلام را نمی شناخت، از ایشان پرسید: مقصدت کجاست؟ امام فرمود: کوفه. وقتی بر سر دو راهی رسیدند، امام از راه کوفه نرفت، بلکه آن مرد را همراهی کرد. آن مرد با شگفتی پرسید: مگر به کوفه نمی روی؟ امام فرمود: چرا، می خواهم قدری تو را همراهی کنم تا حق دوستی را به جا آورده باشم.

پیام متن:

1. وظیفه حاکم، زمینه سازی برای ظهور کرامت انسان است.
2. وظیفه حاکم، جلوگیری از خدشه دار شدن کرامت انسان است.

حفظ آزادی و آزادگی انسانی

امام علی علیه السلام، فرمانداران و استانداران خود را موظف می کرد که رفتارشان هماهنگ با شأن انسانی مردم باشد. یکی از عواملی که به کرامت آدم آسیب می رساند، محدود ساختن آزادی وی است؛ زیرا «آزادی در تعبیر حقوقی آن، نوعی استقلال و خودسامانی در زمینه های گوناگون زندگی است که از لحاظ رشد شخصیت انسان ضرورت داشته و در چارچوب مقررات و ممنوعیت های الهی و عقلایی است».

امام علی علیه السلام به صورت های گوناگون بر حفظ آزادی مردم تأکید داشت. آن بزرگوار، آزادی را ابزار حفظ کرامت انسان می دانست و می فرمود: «إِنَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ أحرار؛ همه مردم آزاد هستند». یا اینکه می فرمود: «لا تَكُنْ عَبْدًا عَيْرِكَ وَ قَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا؛ بنده دیگری مباش که خداوند، تو را آزاد آفریده است».

در نمونه ای از رفتار امام علی علیه السلام که موجب حفظ آزادی می شود، چنین آمده است: ایشان در دوره حکومت خود به افراد مخالف اجازه می داد که در مجالس عمومی در کمال آزادی سخنان خود را بیان کنند. یکی از افراد قبیله بنی اسد در حالی که امام سخنرانی می کرد، میان صحبت ایشان از امام پرسید: «چگونه مردم شما را از این مقام کنار زدند، در حالی که شایسته تر بودید؟ امام پاسخ داد: «ای برادر بنی اسدی، تو ناستوار و ناسنجیده سخن می گویی! ولی حق خویشاوندی و پرسش گری داری.»

حضرت در این برخورد، آزادی فرد پرسش گر را محدود نکرد و اجازه داد تا حرف خودش را حتی در جایگاه نامناسب نیز بزند و امام با این رفتار، در عین حفظ آزادی انسانی، امر تربیتی و حقوقی را از هم جدا کرد.

پیام متن:

1. آزادی، عامل رشد شخصیت انسان است.
2. رفتار حاکم باید به گونه ای باشد که موجب سلب آزادی از مردم نشود.

امام علی علیه السلام جلسه های بسیاری با مردم تشکیل می داد که سیاق برخی از خطبه های نهج البلاغه، این موضوع را تأیید می کند، حضرت، برگزاری جلسه عمومی با مردم را عامل به وجود آمدن و حفظ کرامت انسانی می دانست و معتقد بود با تشکیل این نوع جلسه ها مردم به راحتی می توانند سخن و پیشنهاد خود را مطرح کنند.

ایشان به مالک اشتر سفارش می کرد: بخشی از وقت خود را مخصوص کسانی قرار ده که به تو نیاز دارند. خودت را برای آنان فارغ دار و در مجلس عمومی بنشین و در آن جلسه فروتن باش در برابر خدایی که تو را آفریده است. سپاهیان و یاران و نگهبانان و پاسبانان را از آنان باز دار تا سخن گوی مردم با تو، بی لکنت (فصیح) سخن بگوید.

حضرت علی علیه السلام برای کسانی که قدرت سخن گفتن در جمع را نداشتند، «صندوق جمع آوری شکایات ها» یا «بین القصص» را تشکیل داد تا مردم نظرها و شکایات های خود را بنویسند و در آن قرار دهند.

تأسیس چنین محل یا صندوقی، به این موضوع اشاره دارد که چه بسا اگر شاکی شناخته شود و نیازش را به جز حاکم، بقیه مردم بدانند، به شخص شاکی آسیب واد شود یا اینکه کارگزاران جزء او را بازخواست کنند که در هر دو صورت، کرامت انسانی خدشه دار می شود: مَنْ كَاتَتْ لَهُ إِلَىٰ مِنْكُمْ حَاجَةٌ فَلْيَرْفَعْهَا فِي كِتَابٍ لِأَصُونَ وَجُوهَكُمْ عَنِ الْمَسْأَلَةِ.

هر کسی از شما به من نیاز دارد، آن را در نامه ای بنویسد و در آن صندوق بیندازد تا آبروی شما را از خواری خواهش حفظ کنم.

این رفتار امام علی علیه السلام و روش برخورد او با مسلمانان و غیرمسلمانان، به این نکته بسیار مهم تربیتی اشاره دارد که با حفظ کرامت انسان، زمینه تربیت سالم وی فراهم می شود و اصلاح فرد و جامعه آغاز و انجام می پذیرد. همچنین زمینه کرامت اکتسابی «تقوا» و خودکنترلی فراهم می آید.

حال اگر کرامت انسانی حفظ نشود، تحقیر و اهانت و سقوط انسانی آغاز می شود و امیدی برای اصلاح انسان، باقی نمی ماند. بنابراین، امام علی علیه السلام با معرفی کرامت به عنوان اساس حفظ شأن آدمی، می فرماید: «مَنْ لَمْ يُقَوِّمِ الْكِرَامَةَ، قَوِّمَتْهُ الْإِهَاتَةُ؛ هر کسی را که کرامت پایدار نسازد، تحقیر و اهانت، او را پایدار خواهد ساخت».

پیام متن:

1. برگزاری جلسه عمومی حاکمان با مردم سازنده شخصیت آنان است.
2. تأسیس صندوق جمع آوری شکایات عامل حفظ کرامت انسان است.
3. برخورداری از کرامت انسان مقدمه اصلاح و تربیت فرد است.

ناز و نیاز / منیره زارعان 734

شکوه آفرینش / سکینه ربیعی 939

برگی از سیره نبوی / سکینه ربیعی 1825

تکریم در سیره پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله / زهره احمدی 1907

نگاهی به آموزه های اخلاقی در نهج البلاغه / اقبال حسینی نی 1814

آثار شادی و نشاط در زندگی انسان از دیدگاه آیات و روایات / سوده سادات تقوی 1926

زمزم دل (گلوآژه های کوتاه تربیتی) / سیدحسین اسحاقی 917

سیره اخلاقی شهیدان (شب زنده داری) / رضا آبیاری 1233

برخی رمز و رازهای ازدواج شایسته / سیدمحمود طاهری 3738

نگاهی به بایسته های پوشش در حریم خانواده و جامعه / شکیباسادات جوهری 1535

اخلاق قضاوت از دیدگاه اسلام / فرحناز فردوسیان 1532

صائب تبریزی و دگرگرایی / محبوبه قربانی 508

سخنان کوتاه تربیتی (بنی آدم اعضای یکدیگرند) / سکینه ربیعی 627

ساده زیستی و قناعت در سیره علما / معصومه عبدالحسینی 1029

کرامت انسانی در حکومت امام علی علیه السلام / ابراهیم کاملی 2204